

Hoca Ahmet Yesevî ve Onun Eğitim Sisteminin Temeli

Ermamat Ergeshov* - Nurali Yegenov**

Öz

İnsanoğlu geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de birçok alanda kendisini krize sürükleyen sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Çözülmesi olağan görülen sorunlarla başa çıkmak görüldüğü gibi kolay olmayabilir, ancak insanlığı rahatlığa kavuşturabilecek ortamın sağlanması mümkündür. Yapılması gereken en önemli şey – tarihin değil de hataların tekerrür edebileceğinin – farkına varmaktır. Dolayısıyla Yüce Türk Müslüman milletinin seçkin âlimlerinin yolundan gitmek ve onların sistematik eğitim felsefesini oluşturan görüşlerinden kendi şahsına ilişkin bilgi edinmek ve hayatı daha da yaşanır duruma getirmeye çalışmak, her insanın hem bireysel hem de toplumsal görev ve sorumluluğudur. Demek ki, Hz. Peygamberimizin varislerinin arasında önemli yeri olan âlimlerin, kendi dönemi içerisindeki krizlerin çözülmesinde izledikleri metotlardan, insanlık için ideal olanı bulma tecrübesinden, faydalanmanın yararı vardır. Böylelikle genelde insanlık, özelde ise Müslümanlık için ideal olanı tekrar canlandırmak, eğitim-öğretim alanına uyarlamak, ahlaki prensipleri güçlendirerek hayatın felsefi temellerini genişletmekle, geliştirmek mümkün olabilecektir. Bu çerçevede hazırlanan bu makale, Hoca Ahmet Yesevî'nin kaleme aldığı Dîvân-ı Hikmet adlı eseri göz önünde bulundurularak yazılmıştır. Ayrıca onun, milliyetimizin temelini oluşturan “dil” ve “din” konusundaki yaklaşımı, İslam Dinini anlatma ve öğretme gayreti, Müslümanlığın özellikle Türk milletlerinin hayatına neşredilmesinde kullandığı eğitim-öğretim usulü ve kullanmış olduğu bütün metotların felsefi temellendirilmesi hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmet Yesevî, Divan-ı Hikmet, Eğitim-Öğretim, Müslümanlık.

Hodja Ahmet Yasawi And The Basis of His Education System

Abstract

Mankind today in many areas, as in the past period, faced with the problem that led to the crisis itself. As seen with solutions can not be easily

* Dr. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
ermamatrgshv@gmail.com

** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Felsefesi Doktora Öğrencisi.

overcome, but can provide an environment which can restore human comfort. The most important thing is to realize that it - not a story repeated and mistakes can. In this follow in the footsteps of outstanding scientists of the Turkish Muslim peoples and recognized by more opinions make up their systematic philosophical instruction as well as their experiences in dealing with vital issues - is considered for each person as an individual and social obligations. That is why the stands prominently - methods successors of the Prophet, which they followed to resolve any problems at the time. It's just perfect for mankind and has the advantage for the benefit of mankind. Thus it is possible to revive the "ideal" for humanity as a whole and in particular for Muslims. As well as this will help to strengthen the moral principles and the expansion philosophical foundations of life. In this context, the article was written considering for major work Divan-i Hikmet by Hodja Ahmet Yasawi. Also provided information on the philosophical basis of all the methods that he used, the approach of "language" and "religion", his efforts to explain and teach Islam and as well as his educational philosophy methods for expansion of Islam especially to the lives of Turkish nations.

Key Words: Hodja Ahmet Yasawi, Divan-i Hikmet, Education, Islam.

GİRİŞ

Bilindiği üzere İslam dininde, hicretin ikinci asrıdan itibaren, İslam tarihçilerinin fikrine istinaden önemli görülebilecek bazı değişiklikler ortaya konulmuştur. Hicri IV. asırda ise Orta Asya'daki ilmi, sosyal ve kültürel gelişmenin merkezi olarak bilinen Buhara, Semerkand ve Fergana gibi sosyo-politik açıdan genelde Türk dünyası özelde ise o bölge Türkleri için çok büyük öneme sahip şehirlerde tasavvuf fikri yayılmaya başlamıştır. Mutasavvıfların sadece şehirleşmeye alışkın Türkler arasında değil, göçebe hayatı sürdürmekte olan Türk boylarının arasında da tanınmaya başlamıştır.¹

Buhara ve Semerkand'ı içine alan Mâverâünnehr'in, Emevîler (661-750) devrinde fethedilmesi, bölge halkının Samanîler (819-1005) döneminde İslâmiyeti kabul etmesi, 960'da ise Şaş (günümüzde Taşkent şehri) ve Farab (ya da diğer ismi ile Otrar, günümüzde Sibiryaya kıyısındaki Kazakistan'ın kuzeyindeki şehir) kentleri arasında kalan Türklerin de

¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, TDV Yay., Ankara, 1993, s. 18-19; Eyup Baş, *Ahmed Yesevî'nin Bektaşılık, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri*, AÜİF Dergisi, 52:2, 2011, s.24; Rıdvan Canım, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'de Tasavvuf Düşüncesi*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, AYÜMH B, bilig S. I, Bahar, 1996, s. 9.

Müslüman olduğu, X. yy ilk yarısında ise Kaşgar (Doğu Türkistan'ın Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin batısında yer alan şehir) ve Balasağun (eski çağ'da Soğdiana, günümüzde Kırgızistan'da, Çu Nehri vadisinde Bişkek Şehri ile Isıkgöl ili arasındaki tarihi bir şehirdir) çevrelerinde İslamiyet'in büyük oranda yayılması dikkate alınırsa,² daha Ahmet Yesevî dünyaya gelmeden bu bölgedeki halkın, tasavvuf fikrine alışık olduğu söylenebilir. Bu diyarda sözlü kültürün büyük öneme sahip olması ise Hoca Ahmet Yesevî'nin en büyük eseri Dîvân-ı Hikmet'inin hayat bulmasına neden olmuştur denilebilir.

Hoca Ahmet Yesevî'nin hayat hikâyesine bakıldığında, halk arasında söylenegelen menkıbeler öne çıkmaktadır. Sözlü kültürün kaybolmasına izin vermeyen hatta daha da gelişmesine katkı sağlayan Orta Asya milletleri, bazen gerçek bazen de hayali unsurlarla süsleme yaparak, çeşitli rivayetlerle Hoca Ahmet Yesevî ve onun öğretilerini kulaktan kulağa devrederek, günümüze kadar ulaşmasına katkı sağlamıştır. Fakat "Hazret-i Türkistan" namına laik görülmüş bu zatın gerçek hayat hikâyesini sergileyen en önemli yazılı kaynak onun kendi eseri Dîvân-ı Hikmet'tir. Buna göre Ahmet Yesevî, Batı Türkistan'daki, Çimkent şehri yakınlarında bulunan Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir.³

Kendisi bu bilgiyi, Dîvân-ı Hikmet'inde belirtmiş ve doğduğu, büyüdüğü ve eğitimini tamamladığı yurt olarak, Türkistan'ı işaretlemiştir:

"... Toğgan yerim ol mübarek Türkistandin "..." Doğduğum yer o Türkistan'dan
Bağırımğa taşnı urup keldim mena..." Bağırma taş vurup geldim ben işte..."⁴
"...Başım bizâr, yaşım sızar, kanım tuzar, "...Başım dertli, yaşım sızar, kanım tozar,
Atım Ahmet, Türkistândur elim menin." Adım Ahmet, Türkistan'dır ilim benim."⁵

² Dossay Kenjetay, *Hoca Ahmet Yesevî'nin Ahlak Felsefesi*, Hoca Ahmet Yesevî Ocağı Yay., Ankara, 2003, s. 19.

³ Köprülü, *a.g.e.*, s. 61; Hayati Bice, *Pîr-i Türkistan, Hoca Ahmet Yesevî*, AYÜMHMB, İnceleme Araştırma Dizisi, No 33, Ankara, 2016, s. 54.

⁴ Mehran Bahari, *Divan-ı Hikmât, Sultan Hoca Ahmet Yesevî, 144 Hikmet+Munacat*, Hikmet 16, s. 27, Sözüümüz Veblağı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003; Mehran Bahari, *Hazret Sultan Ahmet Yesevî, Divan-ı Hikmet, Türkiye Türkçesi*, Hikmet 16, s. 32, Sözüümüz Veblağı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.

⁵ Bahari, *a.g.e.*, Hikmet 55, orijinalinde s. 67, Türkiye Türkçesinde s. 66.

Ahmet Yesevî'nin doğum yılı tartışmalıdır ve kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda kendisine izafe edilen “Fakr-nâme” adlı risaleye göre 73 yıl yaşadığı ve 1166 yılında öldüğü söylenmektedir. Buna göre 1093 yılında doğduğu kabul edilmektedir.⁶ Bazı söylentilere göre ise, onun 1083 yılında dünyaya geldiği bildirilmektedir.⁷ Onun 1036 yılında Sayram (İsfidjab) şehrinde doğduğunu ileri süren görüş de bulunmaktadır.⁸ Onun menkıbevi ve tarihi hayatı ile ilgili çok çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak genel kanaat, onun XI. yy sonu ve XII. yy başında dünyaya geldiği yönündedir.⁹

HOCA AHMET YESEVÎ'NİN EĞİTİMİ

Ahmet Yesevî ilk eğitimini babası İbrâhim Şeyh'den ve Sayram'ın önde gelen âlimi Şehabeddin İsficabî'den almıştır. Babasının vefatından sonra ise, babası tarafından ablası Gevher Şahnâz'a emanet edildiği ve Arslan Baba'nın yaşadığı Yesi'ye göç ettiği menkıbelerde bildirilmektedir. Hoca Ahmet Yesevî'nin Yesi'ye gelmesini ve Arslan Baba'nın yanında kalarak eğitimine devam ettirmesini, ulvi bir işaret olarak görenler vardır. Nitekim Aslan Baba, Hz. Peygamberimizin vasiyeti üzerine Ahmet Yesevî'yi bulmuş ve “emaneten verilen hurmayı” teslim etmiştir. Bundan sonra Aslan Baba, yedi yaşındaki Yesevî'nin eğitimiyle meşgul olmuş ve onun manevi kemal makamlarına ulaşmasını sağlamıştır.¹⁰

Ahmet Yesevî'nin hem öğretmeni hem de manevi babası olan Aslan Bab'ın vefatından sonra İslam ilminin merkezi Buhara'ya gelir ve Mâverâünnehr'in en önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Yûsuf Hemedânî'ye ulaşarak irşad halkasına katılır ve tasavvufî şahsiyeti nihai kemâlini kazanır.¹¹ Ahmet Yesevî 1110 ile 1160 yılları arasında Buhara'da

⁶ Mehmet Demirci, *Ahmet Yesevî'den Yunus Emre'ye*, Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu, Kayseri, 1993, s. 85.

⁷ Turgut Karabey, *Ahmet Yesevî*, AÜTAED, S. I, Erzurum, 1994, s. 1.

⁸ Devin De Weese, *Islamization and native religion in the golden Horde. Baba tukles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, Pensilvania State University, USA, 1994, s. 22.

⁹ Ahmet Yesevî'nin hayatı ve soy ağacı ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Köprülü, *a.g.e.*, s. 61-62; Kenjetay, *a.g.e.*, s. 20-24; Bice, *a.g.e.*, s. 56-61.

¹⁰ Kenjetay, *a.g.e.*, s. 23; Bice, *a.g.e.*, s. 62-73.

¹¹ Karabey, *a.g.m.*, s. 3.

kalmış, burada hem eğitimini sürdürmüş hem de birçok öğrenci yetiştirdikten sonra tekrar Yesi şehrine dönmüştür.¹²

HOCA AHMET YESEVÎ'NİN EĞİTİM SİTEMİNİN TEMELİ

Hoca, mürşid-i kâmil ve pir-i Türkistan tabirleri ile sıkça anılan Yesevî, öğretmenlerinin sayesinde, “arzu edilen insan modeline” ulaşabilmiş ve geleneksel medrese anlayışının idealize ettiği insan tipinden farklı bir model sunabilmiştir. Bu bağlamda Eski Türk düşünce hayatının idealleştirdiği üstün insan imajı içerisinde kullanılan *soyluluk* ölçüsünü kırarak, sıradan bir insanın da ideal bir insan olabileceğini dile getirerek,¹³ savunduğu “imanda eşitlik” ilkesiyle¹⁴ genel olarak hemen herkesin; özellikle de yetim, fakir ve gariplerin de “ideal insan” olabileceklerini ileri sürmüştür. Bunun örneğini onun Divan-ı Hikmet’inde birinci hikmette “Bismillah” dedikten sonra dile getirdiğini görmek mümkündür:

“...Sözni aydım her kim bolsa didâr-talep “...Söz söyledim, her kim olsa cemale talep
Cânni cânğa peyyend kılıp regni avlap Canı cana bağlayıp, damarı ekleyip
Garib yetim fakirlerni köñli sıylap Garip, yetim, fakirlerin gönlünü okşayıp
Köñli bütün halayıkdın kaçtım mena...” Gönlü kırık olmayandan kaçtım ben işte...”¹⁵

Yesevî, garip, fakir ve yetimleri muhatap olarak seçmesini Hz. Peygamberi örnek alışı ile açıklayarak, kendisinin de garipliği seçtiğini dile getirmiştir. Bu yoldaki amacının Hz. Peygamberimiz gibi garipliği seçerek Allah’a yakın olmaya çalışmak olduğunu belirtmiştir¹⁶. Bu fikrini Dîvân-ı Hikmet örneklerinden görmek mümkündür:

“Garib fakir gariblerni Rasul sordu “Garip, fakir, yetimleri Rasul sordu
Oşol tûni Mirac çıkıp didar kürdi O gece Mirac’a çıkıp Hakk cemalini gördü
Kaytıb tüşib garip fakir halin sordu Geri gelip indiğinde fakirlerin halini sordu
Gariblerni izin izlab tüşdim mena... Gariplerin izini arayıp indim ben işte...

“... Medinege Rasul barıp buldi garib Medine’ye Rasûl varıp oldu garip
Garibligde muhabbet taratıb boldı habib Gariplikte sıkıntı çekip oldu sevgili
Cefa taratıb Yarankanga boldı karib Cefa çekip Yaradan’a oldu yakın

¹² Kenjetay, a.g.e., s. 22-26.

¹³ Hüseyin Akyüz, *Eğitici Bir Şahsiyet Olarak Ahmed Yesevî*, AÜTAED, S. I, Erzurum, 1994, s. 22.

¹⁴ İbrahim Sarı, *Ahmet Yesevî*, Nokta Yay., İstanbul, 2016, s. 85.

¹⁵ Bahari, a.g.e., Hikmet 1, orijinalinde s. 2, Türkiye Türkçesinde s. 10.

¹⁶ Cemal Tosun, *Hoca Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmetinde Eğitim*, Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Eylül, Şen Yıldız Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 266.

*Garib bolib ukbalardan aştın mena Garip olup menzillerden geçtim ben işte*¹⁷

Yesevî, genel olarak bir sûfi değil, bir İslâm dini muallimi gibi davranmıştır. Dolayısıyla, iletişim aracı olarak seçtiği hikmetlerinde ayet ve hadislerden, İslâm'ın esaslarından, günah ve sevaplardan, Allah'ın kahrından ve rahmetinden, cennet ve cehennemden bahsetmiş ve İslam dininin gerçekliğini, âvamın anlayabileceği sade söyleyişlerle anlatmıştır.¹⁸ O sadece kendi yaşadığı bölge ise sınırlı kalmamış ve çeşitli bölgelere geleneğe uygun olarak halifelerini tayin ederek İslam dinin doğru bir şekilde yayılmasına hizmet etmiştir. Şöyle ki, onun, kendi yaşadığı muhitte on iki bini aşkın, uzak bölgelerde ise doksan dokuz bini aşkın müritlerinin olduğu bilinmektedir.¹⁹

Kendisini geliştirmiş Türk âlimlerinin, yazı dili olarak Farsça ve Arapçaya yönelmiş bulunmasıdır. İslamiyet'i daha yeni kabul etmekte olan yerel halk ise bu dillere hâkim olmadığından, Orta Asya Türk toplulukları İran üzerinden gelen dînî ve kültürel bir istilânın tehdidinde maruz kalmıştır.²⁰ Onun içindir ki, İslamî ilimlere vâkîf olan, Arapça ve Farsça'yı çok iyi derecede bilmesine rağmen Ahmet Yesevî, çevresinde toplananlara İslam'ın esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikatının âdâb ve erkânını, Türkçe olarak "hikmet"leri ile öğretmiştir. "Bilindiği üzere eğitimde dil en önemli iletişim unsurudur. Bu itibarla, eğiticinin kullandığı dilin en iyi şekilde anlayabileceği özelliklerde olması gerekir."²¹ Bu çerçevede Yesevi hazretleri, Hikmet eğitiminin muhtevası ve yöntemi kadar dilini de hedef kitlesini oluşturan; garip, yetim, fakirlerin anlayacağı şekilde sadeleştirmiştir. Hikmetlerini muhataplarının dilinde, yani Türkçe olarak söyleyişinin hikmetini²² aşağıdaki mısralardan görmek mümkündür:

*"Huşlamaydur alimler sizni aygan Türki'ni
"Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçe'yi*

¹⁷ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Editör: Mustafa Tatçı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2016, s. 44.

¹⁸ Baş, *a.g.m.*, s. 30.

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz: Baş, *a.g.m.*, aynı yer.

²⁰ Varis Çakan, *Hoca Ahmed Yesevî ve Divan-ı Hikmet*, Milli Folklor, Yıl 17, S. 68, 2005, s. 206.

²¹ Cemal Tosun, *Hoca Ahmet Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumu Eğitime Metodu*, Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2000, C. 2, S. 6, s. 125.

²² Cemal Tosun, *Hoca Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmetinde Eğitim*, Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Eylül, Şen Yıldız Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 269.

*Ariflardin eşitseñ açar küngil mulküni
Ariflerden işitsen açar gönül ülkesini
Ayat, hadis magnası Türki bolsa muvafik
Ayet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Ma'nasığa yetkenler yerge koyar börkini"
Anlamına yetenler yere koyar börkünü..."²³
"Miskin, zayıf Hoca Ahmed yetti piştine rahmet
Farsi tilini biliben hub aytadur Türki'ni"
"Miskin, zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet,
Farsça dilini bilerek güzel söylemekte Türkçe'yi"²⁴*

Böylelikle o, devrin ilmi yapısını oluşturan hiyerarşik ve bürokratik yapının yerine yerel halkın ihtiyaçlarını tercih etmiş ve halkın anlayacağı bir dilde iletişim sağlamıştır. Bu bakımdan kendisini, *yenilikçi eğitici* olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim onun seçmiş olduğu yol, eğitim sisteminde son dönemdeki yeni arayışları anımsatmaktadır denilebilir. Buna göre *öğrenci merkezci* yaklaşımına yakın tercih yapmakla, Ahmet Yesevî o devirdeki popüler olan "yabancı dillerdeki" anlatım biçiminden vaz geçerek, *halk merkezçiliğini* tercih etmiştir denilebilir.

Hakikaten de o, İslamiyet'e yeni tanışmış ve büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen göçebe Türkler arasında bu dinin yerleşmesi ve yayılması için, İslam dinini o insanların anlayabileceği şekilde ve seviyede anlatmayı başarmıştır. Çok sade bir Türkçe ile ve Türklerin hiç yabancı olmadığı millî şiir vezni ve hece vezni ile "hikmet"lerini yazmıştır. Pedagojik şahsiyetini İslamiyet ve Türklük ile ilgili değerleri üzerine geliştiren Ahmet Yesevî, etkili bir varlık görüşünü ortaya koyarken ve kendine has bir medeniyet örgüsünü oluştururken,²⁵ eğitimde yeni paradigma ya da perspektif olarak ortaya çıkan **kanıt (evidence)**, **içerik (contecst)** ve **kolaylaştırma (facilitation)** denklemlerinin²⁶ aynısını uygulayabilmiştir. Onun dini anlayışı yaygınlaştırmadaki kanıtı Kur'an ve Sünnet, içerik olarak da Türklük, tarihî miras olarak "sözlü kültür", kolaylaştırma unsuru olarak da Türkçe dilidir denilebilir.

²³ Hoca Ahmed Yesevi, *a.g.e.*, s. 169.

²⁴ Hoca Ahmed Yesevi, *a.g.e.*, s. 170.

²⁵ Akyüz, *a.g.m.*, s. 19-20.

²⁶ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Akın Efendioğlu, Tuğba Yanpar Yelken, *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar: Kanıt Temelli Öğretim*, AİBÜ Dergisi, C. 9, S. 2, Yıl 9, Aralık-2009, s. 110-112.

Ahmet Yesevî'deki eğitim düşüncesinin bir diğer yönü, ampirik değerlere ve pratik faydaya yönelme yöntemidir. Bilindiği üzere, Ahmet Yesevî'nin düşüncesinde felsefi, sanatsal ve tasavvufi endişelerden ziyade, sosyal amaç ve muhteva ön planda bulunmaktadır. O, Türk kabile ve boyları arasındaki çatışmalara her zaman karşı durmuştur. Türk boylarını, İslam dairesinde birleştirerek, millî birliğin tesisine ve milli benliğin devamına hizmet etmiştir. Bu özelliği ile Türkler arasında toplayıcı ve bütünleştirici bir önder olmuştur. Daha çok boy ve aşiret şuurunu ile hareket ederek zaman zaman kendi aralarında çatışan ve buna bağlı olarak uzun süreli siyasi bir birlik/devlet oluşturamayan Türklerin, boy şuurunu aşarak milletleşmesinde Ahmet Yesevî'nin gayreti büyüktür.²⁷

Hoca Ahmet Yesevî'nin uyguladığı eğitim anlayışında çok önemli diğer bir mesele de kişiler arası etkileşim ve toplumsal bütünleşme (integrasyon) olayıdır. Onun böylesine bir amaç gütmesi, sosyal dayanışma ve bütünleşmeye eğitim aracılığıyla hizmet etmesi, özellikle de, Türkçe konuşarak, Türkçe yazarak bu amaca ulaşmak istemesi azımsanacak bir durum değildir. Öte yandan Türkçe konuşma ve yazışmanın yanında, yakın çevrenin sosyo-kültürel örgüsünü oluşturan Türk motiflerini ısrarla kullanması, İslami form içerisinde Türklük muhtevasının ve bilincinin canlı tutulması için önemli bir adımdır. Ahmet Yesevî'nin öğretici çalışmalarında dini ve milli motif ve değerler, bunlarla ilgili bilgiler, eğitim muhtevasının ana öğeleri olarak yer almışlardır.²⁸

Onun didaktik faaliyetlerine başka bir açıdan bakmak gerekirse, eğitim muhtevasını yapan unsurların son derece basit ve sade olduklarını söylemek mümkündür. Karmaşık ifadelerden, özellikle felsefi mülahazalardan uzak durmaya çaba göstermiştir. Fakat bu durum zayıflığından ya da bu konudaki yetersizliğinden kaynaklanmış değildir. Aksine bu konularda çok iyi bir eğitim gördüğünü, devrin önde gelen bilginlerinden dersler aldığını ve kendini çok iyi yetiştirdiğindedir. Dolayısıyla halkın anlayacağı dili tercih etmekle, günümüz pedagojisinde önemli yer tutan yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene ve basitten

²⁷ Feridun Eser, *Ahmet Yesevî maddesi*, Yeni Rehber Ansiklopedisi, İhlas Gazetecilik AŞ, trhsz, s. 2.

²⁸ Akyüz, *a.g.m.*, s. 23-24.

karmaşığa ilkelerini o dönemde uygulayabilmiştir.²⁹ Ahmet Yesevî'nin yazmış olduğu tasavvufi şiirlerde, halkı şüpheyeye düşürecek, itikatları sarsacak özel imgelere ve imalara rastlanmamaktadır.³⁰ O, hikmetlerinde ayet ve hadisleri Türkçeleştirerek basit ve anlaşılır ifadelerle dile getirdiği için konu ile ilgili tahkik yapanların, “çoğu hikmetler için bu falan ayetin, şu falan hadisin karşılığıdır, şeklinde çıkarımlarda bulunabileceği kanaati”³¹ de geliştirilmiştir.

AHMET YESEVÎ ÖĞRETİSİNİN BİR EĞİTİM MODELİ OLARAK YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Konuyla ilgili ilk sırada, şüphesiz Ahmet Yesevî'nin, İslam dininin Türk Milletleri arasında doğru anlaşılmasındaki etkisi olacaktır. Bu bağlamda günümüz Müslüman eğitimcileri, Ahmet Yesevî'nin yaşadığı dönemi titizlikle analiz ettiği gibi, çevresini iyi bir şekilde analiz edebilmeleri gerekmektedir. Dahası her *insanı kendine hâkim kılmak* gerekli görülmektedir.

Türk medeniyeti ile İslam'ı ustaca bağdaştırarak birçok ruhu eğiten pir-i Türkistan, insanı kendine hâkim kılmak, onu “Ahlâkî Hürriyete Kavuşturmak” ve “Hür Kişilik” yapısına eriştirmek için çaba sarf ederek, kendi öğretisinin amacını ortaya koymuştur. İnsanın hem manevî hem de maddî hürriyetleri bulunmaktadır ve asıl olan bu hürriyetlerin var olması için: a) harekete geçme isteği; b) hareketi, fiili kısıtlayan bir engelin bulunması; c) hareketi tesirli kılacak vasıta ve imkânların bulunması gerekmektedir. Bunlar insanda hürriyet aşkı, hürriyet şuuru ve hürriyet bilinci olmadan, insanın kendisini kendisine karşı sorumlu kılmadan tezahürü zor olgulardır. İnsanın kendi kendini sorumlu kılması “ahlâkî şahsiyetin tamlığı” demektir. Yani, burada, şahsiyetin temelini oluşturan, “Ahlâkî Hürriyet” “hareketlerin sorumluluğu” esasına bağlı demektir. Yesevî ilminin (öğretisinin) gayelerinden biri de toplumda şuurlu, bilinçli ve sorumlu bir insan tipini yaratmaktır.³²

Peki, günümüz eğitim sistemi yukarıda zikredilen ve Hoca Ahmet Yesevî öğretisinin temelini oluşturan unsurlardan yoksun mu? Bu sorunun

²⁹ Akyüz, a.g.m., s. 25.

³⁰ Eser, a.g.m., s. 2.

³¹ Cemal Tosun, *Hoca Ahmet Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumu Eğitim Metodu*, Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2000, C. 2, S. 6, s. 125.

³² Kenjetay, a.g.e., s. 68-69.

cevabı şüphesiz “hayır” olacaktır. Hem eğitimin tanımı, bilimsellik ölçütlerine göre: “bireyde öğrenme yaşantıları yoluyla istendik davranış değişiklikleri oluşturma süreci”³³ olarak bilinmektedir. Buradaki asıl amaç, hem bireyin katılımı hem de toplumun isteği üzerine *istendik davranışları oluşturma* söz konusudur. Diğer yandan da bireyleri kendine hâkim olarak yetiştirme ve ahlaki hürriyeti şuuru yüksek tutma öngörülmektedir. Ancak bu şuurun ve bilincin oluşturulabilmesi için, bu fiili kısıtlayan bir engelin bulunmaması gerekmektedir. Kanaatimizce bu hareketliliği önleyen unsur – insanda bulunan önyargıdır ve bunun bir şekilde aşılması gerekmektedir.

Yesevî’ye göre insanın hür olması, onun süfli (aşağıda olan, alçak, bayağı) arzularından vazgeçmesi³⁴ ile gerçekleşebilir. Bir kişi veya herhangi bir gruba karşı önceden oluşturulmuş olumsuz düşünce ve tutum, davranışların tamamını³⁵ açıklayan önyargı³⁶, işte insanı aşağıya çekmektedir. Buradaki en önemli süreç, *şu veya bu şekilde, şu veya bu kişiliğe bağlı olarak önceden oluşturulmuş ve olumsuzluk içeren düşünce tarzıdır*. Bunun önlenmesi için ise, doğru, hak ve gerçek bilgilerin öğretilmesi ya da en azından başkalar hakkında doğru düşünme yeteneğinin kazandırılması gerekmektedir. Yesevî’nin miras bıraktığı Divan-ı Hikmet sadece şiirsel olarak edebiyat unsuru halinde değil de *hikmet* kelimesinin gerçek yönü öne çıkarılarak okutulması lazımdır.

Hikmet – bir anlamda, “bir şeyi kendi yerine koymak” demektir. Dolayısıyla, hikmet sahibi “Hakîm” de, her şeyi yerli yerine koyan ve düzenleyendir. Ayrıca “hikmet” her şeyi gerçekten olduğu şekilde bilmeyi, yani, bir şey ne hal üzere ise onu, o hal üzere bilmeyi gerektirir. Bu da bilgi ile isabet halinde olması gerekmektedir anlamına gelir ve hikmetin “bilgi” ile “fiilin” birleştiğini ortaya koymaktadır. Hem bütün dinlerin, insanlara ve inananlara tavsiye ettiği, **iman, takva, ilim, cömertlik, hoşgörü, edep,**

³³ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 23.

³⁴ Bice, *a.g.e.*, s. 50, 71.

³⁵ Gary R. Vandenbas, *Dictionary of Psychology*, American Psychological Association, Washington, 2006, s. 723.

³⁶ Önyargı kavramlarının diğer açıklamaları ile ilgili geniş bilgi için bkz: Ermamat Ergeshov, *Sosyal Yaşamda Önyargıların Aşılmasında Din Öğretimi Program Geliştirme Çalışmaları (Rusya Örneği)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı, Ankara 2017, yayınlanmamış doktora tezi, s. 17-21.

doğru söz vs. gibi hususların hepsi hikmettir.³⁷ Ahmet Yesevî hazretlerinin insan için ideal olanın ve ideal olmanın yollarını gösterirken, bilgili olmayı tavsiye etmiştir. Bilgili olmak ise insanın kendisini bilmesine dayalıdır.

Her ne kadar önyargıların temelinde cehaletin yattığı söyleniyor ise de, işin aslında bilerek görmezden gelme vardır, bu nedenle de önyargılı tutumlar bireylerin duygusal ihtiyaçlarına karşılık veren inançları doğrultusunda geliştiğini öne süren görüşler³⁸ bulunmaktadır. Bunun anlamı insanlar, bir kişi veya grubun lehine veya aleyhine ilişkin önceden öğrenilmiş olumsuz görüşleri ya da sosyal ortamda kategorileştirmeyi, “ben/biz” ve “onlar” demeyi, cahil ya da tembel olduklarından değil, çok zeki ve kurnaz olduklarından dolayı öğrenirler – demeye gelir. Oysa Hoca Ahmet Yesevî, her konuda eşitliği önermiş ve savunmuştur.

Önyargı sorununun yanında günümüzde kendi çıkarları için dini kullanmaya çalışan, görselliğe daha çok önem gösteren, dînî yaşam tarzının en önemli ve belki de insanlar arasında gözle görülebilecek şekilde yaşatılması gereken “ahlak” kısmına pek dikkat edemeyen insanlar bulunmaktadır. Dindarlaşmanın artması – şekilsel, sembolik ve dini kavram ile terimlerin bolca kullanılmasına bağlılık gösterirken, dinin özünü oluşturan samimiyet, ahlakilik, huzur ve barış pek önemsenmemektedir. Bu konuda Hoca Ahmet Yesevî'nin – “İslam” ve “Türklük” unsurlarını bütüncül yaklaşımla ortaya koyduğu metoduna başvuru yapılabilir. Yesevî'nin hikmetleri dikkatlice araştırıldığı zaman, İslam ile yeniden tanışmaya başlamalarına rağmen “dini yaşantı” – Türk milletlerine “hazır reçete” halinde sunulmadığı, aksine her bireyi, kendi ahlaki özgürlüğünü aramasına davet edildiği görülmektedir.

Hoca Ahmet Yesevî, reel dünyayı felsefi açıdan eleştirirken – dini suiistimal eden dindarları lanetlemektedir.³⁹

<i>“... Zamane ahir bolsa akıl ketgey Ademoğlu birbirini tutup yegey Dünya üçün iman İslam dinin satgay Akillerge bu sözlerni aytgum kelür...”</i>	<i>“... Zamana ahir olsa akıl gider, Âdemoğlu birbirini tutup yer. Dünya için iman-İslam'ı satar, Akıllılara bunu diyesim geldi...”⁴⁰</i>
--	--

³⁷ Kenjetay, a.g.m., s. 74-76.

³⁸ İlhan Rifat, Abdülkadir Çevik, *Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme*, Nesne Dergisi, DOI: 10.7816/01-01, 2006, s. 56.

³⁹ Çakan, a.g.m., s. 203.

⁴⁰ Bahari, a.g.e., Hikmet 49, Türkiye Türkçesinde s. 61.

“... Momun bolsañ bi-tâhâret zikir aytma “ ...Mümin olsan taharetsiz zikir söyleme

Kerametler aytıb halkğa diniñ satma Kerametler söyleyip halka dinini satma
Müslümanlıg da’va kılıp kafir ketme...” Müslümanlık iddia edip kâfir gitme ...”⁴¹

Sonuç itibarı ile pir-i Türkistan’ın, Divan-ı Hikmet’inden öğütleri, eğitim-öğretim sistemine uyarlamaya çalışırken, hikmet kelimesinin hem ahlaki, hem de felsefi temel unsurları göz önünde bulundurulmaya çalışılmalıdır. Özellikle dindarlık ile önyargılı olmanın yakından ilişkili olduğu⁴² açıkça görülmeye başlayan bu devirde, birlikte yaşamının garantisi olabilecek hoşgörü ve barış eğitimi sıkça işlenmelidir. Ayrıca Divan-ı Hikmet’te de kullanılan “soru sorma” sanatı da eğitim sistemine uyarlanabilir. Ancak hikmetin anlamı gereği “sadece soru sormak için soru sormak değil”, şuurlu ve bilinçli bir şekilde sorgulama yöntemi geliştirilebilir.

AHMET YESEVİ’NİN EĞİTİM VE ÖĞRETİM BOYUTUNUN GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMASI

Hoca Ahmet Yesevî’nin öğretilerini, uyguladığı eğitim metodunu, gerçekleştirdiği hizmet örneklerini günümüzde en iyi bir şekilde yansıtmakta olan, Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’dir. Bu üniversite, Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetlerinin uluslararası, özerk statüye sahip, ortak devlet üniversitesidir ve temelleri, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan NAZARBAYEV’in 6 Haziran 1991 tarihli kararı ile atılmıştır. Üniversitenin temel görevi, “Orta Asya’nın tarihî ilim ve kültür merkezi olan Türkistan şehrini kalkındırmak” olarak belirlenmiştir.

Üniversite, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel arasında, 29 Nisan-1 Mayıs 1992 tarihinde gerçekleşen Almata zirvesinde yayımlanan “Ortak Bildiri” ve 1 Mayıs 1992’de iki ülke arasında imzalanan “Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması” ile faaliyete

⁴¹ Bahari, a.g.e., Hikmet 60, orijinalinde s. 72, Türkiye Türkçesinde s. 71.

⁴² Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Michal Strizenec, *Dindarlık ve Bilişsel Süreçler*, (çev: Abdülvahid Sezen), Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 10, S. 3, 2010, s. 279-281; Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Dini Yönelimler ve Önyargı*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303-5134, C. 7, S. 1, 2010, s. 1372.

geçmiştir. İşbirliği Sözleşmesi ve Tüzüğü'nün T.C. Bakanlar Kurulu tarafından 24 Eylül 1993 tarih 93/4848 sayılı karar ile onaylanmasını müteakip, Üniversitenin kuruluşu tamamlanarak yönetimi Mütevelli Heyetine devredilmiştir. Tüzük gereği Üniversite Rektörü Kazakistan Cumhuriyeti, Rektör Vekili ise Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurulu tarafından atanmaktadır.

Üniversitenin ilk Mütevelli Heyet Başkanlığına, 18.10.1993'te Başbakan Başdanışmanı Namık Kemal Zeybek atanmıştır. Ardından sıra sırasıyla Çetin Doğan, Prof. Dr. Osman Horata Mütevelli Heyeti Başkanlığına göreve gelmiştir. Son olarak 09.05.2015 tarihinde Gazi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Musa Yıldız, başkanlığa atanmıştır. Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara'daki binasında faaliyetlerini sürdürmektedir. Aynı şekilde, Türkiye Türkçesiyle Uzaktan Eğitim Programlarının (TÜRTEP) koordinasyonu da Ankara'daki birimlerinden yürütülmektedir.

Üniversitenin merkez yerleşkesi, Güney Kazakistan'daki Türkistan Şehrinde 300 hektarlık bir arazi üzerine kurulmuştur. Merkez yerleşke dışında, Türkistan ve Kentav şehirlerinde de eğitim binaları bulunmaktadır. 1993 yılında Çimkent Pedagoji Enstitüsü; 1999 yılında da Taraz Enstitüsü Üniversitemize bağlanmıştır. 2009 yılında da, Çimkent'teki Güney Kazakistan Tıp Akademisi öğrencilerinin mezun oluncaya kadar eğitimlerini üniversitemizde tamamlamaları kabul edilmiştir. 2008-2009 ders yılından itibaren ise Mütevelli Heyet kararıyla, Çimkent ve Taraz Enstitülerine Ahmet Yesevî Üniversitesi adına öğrenci alımı durdurulmuş ve bu enstitüler Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığına devredilmiştir.⁴³

Üniversite bu zamana kadar birçok ülkede Hoca Ahmet Yesevî'yi anma paneli, konferansları, Divan-ı Hikmet sohbetler ve araştırma yayınlarını gerçekleştirmiş olup, UNESCO 2016 Hoca Ahmet Yesevî Yılı anısına, eserlerini Türkçe olarak yayınlamıştır. Divan-ı Hikmet – Mustafa Tatcı'nın (2016) editörlüğünde, Fakr Name (Fena Fillaha Mazhar Olmak) ise – Kemal Eraslan'ın (2016) editörlüğünde yayınlanmıştır. Ayrıca üniversite, Hayati Bice'nin (2016) *Pîr-i Türkistan, Hoca Ahmet Yesevî* ve editörlüğünü Mustafa Tatcı'nın yaptığı (2016) *Dîvân-ı Hikmet, Hoca Ahmed Yesevî* adlı

⁴³ <http://www.ayu.edu.tr/tarihce>, erişim tarihi 08.12.2016, saat: 20:10.

eserleri yayınlamıştır. Bu eser ve çalışmaların hepsi, günümüzde insanlık için ideal olan ilke ve değerleri arayışımızda bizlere rehberlik edecektir.

SONUÇ

Hoca Ahmet Yesevî, olgun insan tipi – gerçek anlamda Müslüman bir bireydir. Bugün artık İslam dini nedir? Bizlere ne emredilmiştir? Dine hizmet nasıl yapılır? – sorularının yerini, Müslüman olarak kimim? Benim Müslümanlığımın anlamı nedir? Müslümanlığa nasıl hizmet etmeliyim? – soruları yer almalıdır ki, Yesevî hazretlerinin eğitim sistemini oluşturan “din” ve “millî kimlik” tanımlarına göre birey kendisini değerlendirebilsin. Öz eleştiride bulunabilen birey hem kendine hem de diğerlerine karşı olması gereken davranışı sergileyebilir. Bu vesileyle de davranışını ahlakiliğe taşıyabilir. Nitekim bir davranışın ahlaki olması için öncelikle özgür irade ve sonuçları üstlenen sorumluluk olması gerekmektedir. Bunun örneklerini Divan-ı Hikmet’ten görmek mümkündür, çünkü Hikmet eseri, İslam ahlakının olgun, mutlu, özgür, bilinçli, sorumlu vb. ulvî vasıftaki bireyleri yetiştirme gibi amacına uygun üslupta hazırlanmış ve Yesevî hazretleri de insan ruhunu her türlü tehlike, nefsanî arzulardan arındırarak, yücelterek, özgürlüğe kavuşturman ve böylelikle topluma kâmil insan kazandırmak istemektedir. Hoca Ahmet Yesevî’nin bu amacı eğitim müfredatlarına uygulanabilirse, eğer başta teknoloji olmak üzere bütün insanlar arası iletişimi engellemekte olan sorunların çözüleceği ve kendini sorgulayan, özgür düşünceye sahip ve dini sorumluluklarının yanında insani vazifelerine bilmekle beraber hayata geçirmeyi hedefleyen bireylerin yetiştirilmesi mümkün olacaktır. En önemlisi ise, Yesevî hazretlerinin eseri, dini yanlış yolda kullanmayı ve önyargılı dindarların yetişmesini önlemede azımsanamayacak kadar önemli bilgiler içerdiği için, ahlak felsefi ve eğitim felsefesi derslerinin amaç ve programlarında yeniden değerlendirilerek, eğitim-öğretimin amacı içerisine yerleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, H. (1994). Eğitici Bir Şahsiyet Olarak Ahmed Yesevî, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü dergisi, I, Erzurum, 19-27.
- Bahari, M. (2003). Divan-ı Hikmet, Sultan Hoca Ahmet Yesevî, 144 Hikmet+Münacat, Sözümlerimiz Veblağı, TDV Yayınları, Ankara.

- Baş, E. (2011). Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkisi ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52/2, Ankara, 21-53.
- Bice, H. (2016). Pîr-i Türkistan, Hoca Ahmet Yesevî, Ahmet Yesevî Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, İnceleme Araştırma Dizisi:33, Ankara.
- Canım, R. (1996). Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'de Tasavvuf Düşüncesi", Türk Dünyası Sosyal Bilimler, Ahmet Yesevî Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, bilig, I, Bahar, Ankara, 9-12.
- Cirhinlioğlu, F. (2010). Dinî Yönelimler ve Önyargı, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303-5134, 7/1, 1366-1384.
- Çakan, V. (2005). Hoca Ahmed Yesevî ve Divan-ı Hikmet, Milli Folklor Dergisi, 68/17, 201-207.
- Demirci, M. (1993). Ahmed Yesevî'den Yunus Emre'ye, Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu, Kayseri, 85-92.
- Efendioğlu, A., & Yelken, T. Y. (2009). Eğitimde Yeni Yaklaşımlar: Kanıt Temelli Öğretim, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi, 9/2, Yıl 9, Aralık, Bolu, 110-123.
- Ergeshov, E. (2017). Sosyal Yaşamda Önyargıların Aşılmasında Din Öğretimi Program Geliştirme Çalışmaları (Rusya Örneği), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara.
- Eser, F. (tarihsiz). Ahmet Yesevî maddesi, Yeni Rehber Ansiklopedisi, İhlas Gazetecilik Aş, 1-3.
- Hoca Ahmed Yesevî. (2016). *Dîvân-ı Hikmet*, Editör: Mustafa Tatcı, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara.
- Karabey, T. (1994). Ahmet Yesevî, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, I, 1-3.
- Kenjetay, D. (2003). Hoca Ahmet Yesevî'nin Ahlak Felsefesi, Hoca Ahmet Yesevî Ocağı Yayınları, Ankara.
- Köprülü, F. (1993). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, TDV Yayınları, Ankara. İnternet Sayfası: <http://www.ayu.edu.tr/tarihce>
- Rıfat, İ., & ÇELİK, A. (2006). Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme", Nesne Dergisi, DOI: 10.7816/01-01, 52-67.
- Sari, İ. (2016). Ahmet Yesevî, Nokta Yayınları, İstanbul.
- Strizenec, M. (2010). Dindarlık ve Bilişsel Süreçler, (çev: Sezen, Abdülvahid), Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10/3, 273-286.
- Tosun, C. (2000). Hoca Ahmet Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitme Metodu", Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan, 2/6,

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/51619> sayfasından erişilmiştir.

- Tosun, C. (2012). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Tosun, C. (2016), *Hoca Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Eğitim*, Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Sempozyumu, Cilt 1, 26-28 Eylül, İstanbul.
- Vandenbas, G. R. (2006). *Dictionary of Psychology*, American Psychological Association, Washington.
- Weese, D. D. (1994). *Islamization and native religion in the golden Horde. Baba tukles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, Pensilvania State University, USA.